

LOKALHISTORIENS SAMMENHÆNG MED DANMARKS- OG VERDENSHISTORIEN¹⁾

Af *Esbern Jespersen*.

» Ved Læsningen af lokalhistoriske Værker faar man ofte det Indtryk, at Stedet er et Verona, uden for hvilket Verden ikke gives.«

Indtrykket er Arkivar Gunnar Olsens (»Fortid og Nutid« XV, 129, 1943), og det satte mig i Gang med ovennævnte Emne, idet jeg mener, der er mere at sige om den Ting til historisk interesserede — ogsaa blandt »Fortid og Nutid«s Læsere. Hvad har man forsømt? Dette bør man kunne læse sig til hos Riismøller (Aalborg, Historie og Hverdag), som har undgaaet »denne Misforstaaelse«. I hans Bog kan man se, hvorledes de politiske Begivenheder og store Kulturstrømninger har paavirket Livet i Aalborg, og hvorledes Udviklingen i Aalborg afspejler Udviklingen i den store Verden.

Men det er nærliggende for os i Ringkøbing Amt at gaa til et Værk, som kommer os mere ved, Overlærer Aldals digre Bog om Holstebro, for at se, om dette lader Hardsyssels Hovedstad være et Verona, uden for hvilket Verden ikke gives.

Ogsaa denne Bog er anmeldt af Gunnar Olsen. Han omtaler den meget rosende, men finder, at det personalhistoriske Stof fylder for meget, ja, det hører egentlig slet ikke hjemme i en Byhistorie.

Giver man sig nu til at repetere Bogen, maa man indrømme, at man ikke mærker meget til det store Sus ude fra den vide

¹⁾ Foredrag paa Hist. Samfund for Ringkøbing Amts Aarsmøde.

Verden, men det skyldes fortrinsvis den særlige Karakter, som Aldals Materiale har. Myreflittigt og samvittighedsfuldt samlede han det sammen gennem 20 Aar. Det er omfattende og stort, men meget siger det os ikke, og kan det ikke sige os, om den store Verden.

Men noget løber dog altid med.

At en Omtale af de geologiske Forhold maa blive en Del af det hele Lands, siger næsten sig selv. Det samme gælder saa at sige enhver Sognebogs Omtale af Geologi og Arkæologi. Her mangler Sammenhængen med Rigshistorien ikke — man fristes tværtimod til at tænke, om der ikke nu og da kunde spares et Par Sider paa disse Emner. Det er da ikke nødvendigt, at enhver Sognebog giver en Lærebogsside over vor Oldtidshistorie, hvorimod det er i sin gode Orden, at de Oldtidsminder, et Sogn har, bliver ordentlig omtalt.

Ligeledes kan man spørge, om hele Skolelovgivningen, der jo omfatter hele Landet, nødvendigvis maa repeteres, fordi man vil skrive sit Sogns Skolehistorie. Ganske uafhængig af dette vil selv den mest afsides Biskole paa Holmsland Klit være en lille Del af det samlede danske Skolevæsen, intet Verona, sig selv nok, men en lille Celle i et Samfund, en Celle, som nu er Genstand for Opmærksomheden.

Naar imidlertid hverken »Holstebro« eller »Vinding Sogn« paa samme Maade som Aalborg, Ribe, Roskilde eller Hillerød kan læses som en »Linje« gennem Danmarkshistorien, saa skyldes det ganske særlig den Omstændighed, at de store Begivenheder eller maaske snarere de Begivenheder, som var knyttet til den store Politik, og derfor er de mest kendte, fandt Sted fjernt fra vor Egn. At en Bog om Roskilde eller om Helsingør faar et rigshistorisk Præg, er vel en rimelig Ting, ja, det kan faktisk ikke være andet.

Men et Sogn som Vinding eller Vind ejer ikke engang Resterne af en gammel Herregaard. Saadanne Sogne har ingen synlig Historie, før den prentes paa Papir. En Beskrivelse af en lille Bondeby i Vind eller en Enestegaard i Vinding kan aldrig faa det store Sus af Almenhistorie over sig som en historisk Fremstilling

af de Egne, til hvilke Konger og fornem Adel var knyttet og øvede deres mer eller mindre mindeværdige Bedrifter. — Vinding har afgivet Biskop Peder Madsen til Danmark og Sædding Søren Kirkegaard til hele Verden, men disse Sogne blev ikke deraf Kulturcentre.

Der holdtes i Sommer Aarsmøde i Helsingør for »Dansk historisk Fællesforening«, og Frederiksborg Amts historiske Samfund stod som Indbyder. Et af Møderne holdtes i Laxmandsalen i Karmeliterklosteret, et andet ved Gurre Slotsruin, andre Møder holdtes paa Kronborg. — Hvis Historisk Samfund for Ringkøbing Amt engang skulde indbyde til et saadant Stævne, da maatte vi ganske afstaa fra at fremvise og omtale slige minderige Steder, og vi kan ikke føre Deltagerne hen til historiske Brændpunkter.

Vi kan, om vi vil, vise Gæsterne Resterne af gamle Herregaarde eller den gamle Bondegaard, som nu ligger paa det gamle Sted; til Bækmark f. Eks., Rigens Kansler Christen Thomesen Sehesteds Fødegaard, og gøre denne gæve Mands Karriere til Hovedsagen, eller man kan gaa til Voldbjerg i Hee Sogn og der finde Anledning til at lade Adels Fører Otto Krag's Berømmelse straale over Egnen, selv om hans Gaard Voldbjerg kun spillede en periferisk Rolle i hans rastløse Tilværelse. Og vi kan, hvis vi har Frimodighed dertil, udpege Stedet, hvor Per pyttede ad Kongen, men vi kommer ikke Verdens Navle nærmere, end vi er, af den Grund.

En Skildring af vore gamle Kløstre, Gudum, Tvis, Stubber, saavel som af enhver Landsbykirke fører os ind i Rigshistorien eller Kirkehistorien, men — —

Det meste af Hardsyssel var alle Dage bebygget af Bønder i Enestegaarde eller Smaabyer med en gennem Aarhundrede næsten stillestaaende Historie, og følgelig maa en Beskrivelse af deres Kaar ogsaa faa et stillestaaende Præg.

Man mærkede gennem en halv Snes Generationer ingen Udvikling, for der var ingen. Man var i Gaarden sig selv nok, havde en Følelse af, at Verden udenom kunde undværes. De havde det omtrent som Niels Daather i Skelvad yderst i Vind. I bor kønt og fredeligt her i denne idylliske Dal, sagde jeg til Niels.

— Ja, svarede han, men vi mærker ogsaa kun til vore Sognefæller, naar de vil ha æ Skatter af os.

Naar man i en Bondegaard eller en Bondeby følte det saaledes, saa maa det ikke undre os, at det ogsaa bliver kendelig i vore Sognebøger.

Hvad man skulde bruge, lavede man selv i Bondegaard og Bondeby. Ja, det er jo sagt saa tit: Man fandt Flint eller Bjergarter paa Marken og forarbejdede det til Vaaben og Redskaber. Man fandt Myremalm og smeltede den ved Hjælp af Ildebrændsel fra den nærmeste Skov. Man byggede sig Hjem af det Materiale, der fandtes: Tørv, Ler og Træ. Man lavede sig Klæder af Uld og Skind fra Faareflokken, ernærede sig af Gaarden eller dog den nærmeste Hjemegns Produkter. Man smedede i egen Smedie, eller man lod Byens Smed smede paa sin egen »Kost og Kul«. — Hvor Jern og Kul kom fra, bekymrede man sig vist ikke meget om. Man købte det ikke særlig langt borte. Af Jern behøvede man for Resten ikke ret meget; man levede i Træalderen (H. P. Hansen) til for hundrede Aar siden. Om dette giver gamle Skrifter særdeles god Besked. De er optegnet af Skifteforvalteren, Herremandens Befuldmægtigede.

Og her er vi ved et af Bondens Møder med det øvrige Samfund. Man kunde ikke dø og blive begravet, uden at Herremanden kom og kikkede Sagerne efter. Man var altsaa alligevel ikke helt sig selv. Man kørte til et Godsomraade med en Naadigherre i Spidsen, og til ham skulde man ogsaa betale Landgilde. Ja, man havde det faktisk som Niels Daather, der kun mærkede til Omverdenen, naar den havde Bud efter Penge, Skatter.

Og saa naar Krigens Ulykker blev sluppet løs, og Fjendens Tropper drog hængende gennem Landet, fik man at mærke, at der var en Verden udenfor Verona. Aarsagerne til Krigen kendte man ikke meget til. Sognefolket med Præsten i Spidsen kikkede efter Kometer og andre Himmeltegn og søgte og fandt tilstrækkelig Sammenhæng. Man lod iøvrigt Præsten prædike, som han vilde og kunde, og levede efter gamle nedarvede Sædvaner, hvis Oprindelse man ikke kendte, og som nok kunde ændre Karakter, uden at man havde Rede paa, hvorledes det skete. Vilde man for-

andre Tingenes Gang, kunde Bønder vel nok faa i Sinde at lave lidt Oprør mod de herskende Magter og vendte saa Kræfterne mod de nærmeste Undertrykkere. Man maatte jo leve i den Tro, at alle Ting, ogsaa Tiderne, normalt var stabile. Ikke engang Folketallet ændrede sig, hvorfor ogsaa Hjemmenes Antal kunde forblive konstant gennem et halvt Aartusind.

Men naturligvis var Bondens Liv økonomisk, kulturelt, religiøst ikke uden Sammenhæng med større Kredse, end han selv kunde overse, og det samme kan siges om Borgerne i vore smaa Købstæder.

Jeg tager nogle Eksempler fra Vind Sogn, som i 1833 skildres som en af de vildeste Hedeegne i hele Amtet. Det er en Kvadratmil stort og matrikuleredes 1683 med 27 Ejendomme. I den Bog, som behandler dette Sogns Historie, indledes et Afsnit om Oldtiden saaledes: For tyve Tusind Aar siden laa Skovbjerg Bakkeø omflydt af Smeltevandsstrømme fra Isbræen i Nord- og Østjylland. Vi har intet Spor af Mennesker fra den Tid. Men efter Istidens Ophør for ca. 15 Tusind Aar siden maa de snart være indvandret fra Mellemeuropa. Allerede nu dateres de ældste Stenalderfund ca. 10 Tusind Aar tilbage. Om de ældste Stenalderfolks Færden i Vind har vi dog kun spredte Vidnesbyrd, en Træpil, nogle Mikrolitter og Fragmenter af Kærneøkser.

Det Folk, som tog varig Bopæl i Vind, var det saakaldte Enkeltgravsfolk. De kom sydfra og menes at have underlagt sig hele Danmark. Det skete omkring 2000 Aar f. Kr. Det Folk, de opblandedes med, kaldes Megalitfolket efter de store Grave, Dysser og Jættestuer, hvori de begravede deres døde. Om Megalitfolkets Kultur er der Vidnesbyrd i Vinding, men ikke i Vind. Enkeltgravsfolket kom fra flintfattige Egne og havde ringe Færdighed i at arbejde i Flint. Men de lærte det efterhaanden og blev i Dolketiden, ca. 1500 f. Kr., uforlignelige Mestre.« Saaledes orienteret følger Beskrivelsen af Oldtiden i det fattige Hedesogn, som engang ikke var saa foragtet, eftersom der i Sognet er optalt 130 Oldtidshøje.

»Omkring Aar 400 f. Kr. trængte Jernalderen igennem. Der var paa den Tid krigerske Forviklinger i Europa. Kelterne trængte

sig ind imellem Romerne og Norden og afbrød Handelsforbindelsen mellem disse Folk. Samtidig blev Klimaet koldt og sludfuldt. Tiden blev fattig, Flintteknikken var glemt, Sydens Guld og Bronze ikke til at faa. Selvforsyningspolitikken var den eneste mulige. Saa lærte vi at udvinde Jern af Myremalm«. — Ja, saa er vi ogsaa her verdensorienteret og kan gaa paa Jagt efter Oldtidsspor fra denne Periode. Gudmund Hatt finder Digevoldinger og Potteskaar med indvendig Hank, Magen til dem, der er fundet paa Kamschatka, og denne Lokaltet er et' baag æ Laae. Sammenhæng paavises undertiden særlig let, hvor man maa konstruere det hele. Men vi paaviser den altsaa.

Omsider naar en Sognebog frem til 1600-Tallet, hvor talrige Dokumenter bærer Vidne om Slægtens Liv i Graad og Sang.

»Dette Aarhundrede optages af Christian den Fjerde, Frederik den Tredie og Christian den Femtes Regeringer. Vore Krige var Kalmarkrigen, Deltagelse i Trediveaarskrigen, Torstensson-Krigen Svenskekrigene og den Skaanske Krig. En Femtedel af Aarhundredet laa vi i Krig. Intet Under, at der blev sølle Tider. Skatteskruen var uden Ende, og Bøndernes Kaar fortvivlede. Fra at være Havenes Herre sank vi ned til at være værgeløse. Tabet af de skaanske Landsdele blev det endelige Resultat. Danmarkshistorien melder om lysende Bedrifter af Kong Christian og Niels Juel. Men Bønderne gik i utalte Hobe rundt og betlede, mens Peder Schumacher skrev Kongeloven og grundlagde Landets Centralstyre. Aandslivet var stivnet i Retroenhed. Reformationen kaldtes Lærdommens Forbedring.«

Saaledes indledes dette Afsnit om det 17. Aarhundrede, hvor et Hovedemne jo iøvrigt maa være Landets Matrikulering i Christian den Femtes Dage. De hjemlige Forhold lægges ind i det fælles historiske Plan, saa ingen kan være i Tvivl om, at der er en Verden til uden for Bondeby og Bondegaard. Og naar vi frem til 1818, da aflæses Landbrugskrisens Forløb og Følger særdeles vel i en Sognebogs Taloplysninger. Ja, man tør nok sige, at Udviklingen ude i den store Verden, for saa vidt den naaede til Danmark, ogsaa afspejler sig i en Bog om et fattigt Hedesogn.

Vi er i vore Dage fuldt fortrolige med, at vi kun er smaa Celler i en stor Organisme. Og vi kan i Regelen efterspore mange Aar-

sager til de Tilstande, hvorunder vi lever. Vi ser let Sammenhængen mellem Kulstrejken i Amerika og hjemlige Restriktioner. Vi finder Aarsagen eller dog nogle Aarsager til Vareknaphed og inflatoriske Tendenser. Vi finder Forbindelse mellem udenlandsk og indenlandsk Ideologier, mellem fremmed og hjemlig Politik, mellem Negermusik og Radiojaz. Ydre Kulturtræk som Klæde- dragt og Kosmetik spredes hurtigt fra Hollywood til Holstebro. Visse kulturelle Ejendommeligheder forbliver mere stabile end andre. Naturforhold og Mentalitet kan her spille en Rolle. Vi finder i Regelen, at hvad enten Kulturspredningen foregaar lang- somt eller hurtigt, saa har det sine bestemte Aarsager. Vi kan snart sagt analysere ethvert Kulturtræks Herkomst og Vej fra Ophavsmanden til vore egen hjemlige Kreds.

Men som før sagt skal vi ikke regne med, at man ogsaa kunde dette i gamle Dage, selv om det for os gaar let nok — ogsaa at analysere den svundne Tid.

Vi finder f. Eks. gamle Tingsvidner fra Tiden efter Grevens Fejde, hvori omtales Bønder, som har deltaget i Fejden, eller Bønder, som ikke har været med, og derfor kunde beholde deres Gaarde som Selvejere paa samme Vilkaar som før Fejden. — Lokalhistorikerens første Formaal er naturligvis at faa konstateret, at en Gaard eller Bebyggelse i det hele taget var til, for det gælder om at faa den afhjemlet saa tidligt som muligt. Men dernæst fanges Interessen af Sammenhængen mellem Gaardens Skæbne og den store Politik. Bønderne havde kæmpet og tabt. Den Sag er klar nok.

Men saa fulgte en lang Fredsperiode med jævn Velstand, der ogsaa kom Bønderne tilgode, indtil det hele sattes over Styr i Christian den Fjerdes Dage. Saavel Opgangen som den katastrofale Nedgang skyldtes Aarsager uden for Gaard og Bondeby. Og især Krigene, Dele af store europæiske Opgør, kunde Bønderne vel nok konstatere som Aarsager. Lokalhistorien overser dem ihvertfald ikke. Men Virkningerne i Vinding-Vind eller andre Sogne deromkring fandt naturligvis ikke paa samme Maade Plads i Danmarkshistorien som Stormen paa København eller Slaget i Køge Bugt. For saa vidt man ved Danmarks Historie mest tænker paa Kongerne og deres Kredse, kan man jo da ikke lade Lokal-

historien blive Danmarks, hvor Kongerne aldrig kom. Men de verdenshistoriske Dønninger naaede den fjerneste Bondegaard. Og der bliver god Sammenhæng mellem den Begivenhed i Prag, hvor i 1618 nogle kejserlige Raader bliver smidt ud af et Slotsvindue — en Begivenhed, der udløste 30 Aars-Krigen og ruinerede Tyskland — og Kirkens Bonde i Pogager, som 1629, drevet fra Hus og Hjem, gik omkring og betlede. Saa kan man da ogsaa i vor Bondehistorie, saaledes som den kan skrives paa Grundlag af de gamle Papirer, som findes paa vore Arkiver, aflæse de store Verdensbegivenheder. Og naar vi frem til vor nyeste Bondehistorie og tager et Slægtleds Mejeriregnskaber frem i skematisk Oversigt, da læser man derudaf om Udvikling, Stagnation, Gullasch og Krise, parallelt med Tilstandene i det øvrige Land, ja med store Dele af den øvrige Verden.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har nu udsendt 40 Bind af »Hardsyssels Aarbøger«. Bringer disse mange Bind ogsaa Bud om Sammenhæng mellem vor Hjemstavn og den øvrige Verden? Ja, hvor det er muligt. Enhver Afhandling og ethvert Emne er naturligvis ikke lige godt egnet dertil. Men maa jeg ikke bede Dem om at kikke lidt i det første og det sidste Bind og f. Eks. læse P. Severinsens Artikel »Hardsyssel« og H. C. Hansens Afhandling om Altertavlen i Borbjerg Kirke, saa vil De se, at der aabnes store Perspektiver ud i den vide Verden. Man maa følge Pastor Severinsen en Tur til Ankyra (Ankara) og tilbage igen, og Lærer Hansen farer Europa rundt og dykker dybt ned i Historiens Sagn- og Legende verden for at konstatere, hvad Sammenhæng der maatte være mellem den kristne Kirkes fælles Kulturtræk og de Spor, som disse har sat sig i Borbjerg Kirke.

Vi ved saare vel, at Verden strækker sig langt forbi Præstens Mark. Men vor Hovedopgave vil altid være at finde og belyse de mange Enkeltheder i vor egen Hjemstavns Udvikling, og skulde det ikke altid være muligt at se dem som Dele af en større Sammenhæng, saa kan de vist endda gøre tilstrækkelig Nytte ved at vække og nære Hjemstavnskærligheden og Ansvarsbevidstheden overfor Historiens Sammenhæng i Bredden og i Dybden, i Tid og Rum, idet vi lærer at se os selv og vor Tid som et Led i Kæden, der ikke maa briste.